

"Exodus-1947" camps in Germany *

Exodus-Lager in Deutschland

מחנות מעפילי אקסודוס בגרמניה

World War II in Europe ended in May 1945. Hundreds of thousands of Jewish refugees were in displaced persons camps, most of whom aspired to immigrate to the Land of Israel. The British Mandate, which had ruled the Land of Israel since 1917, limited the number of legal immigrants. As a result, between 1945 and 1948, illegal immigration (also known as the *Aliyah Bet*) increased, most of which took place on illegal immigration ships. Most of these ships were seized by the British, the illegal immigrants (also known as the *Ma'apilim*) were arrested, and tens of thousands of them were deported to detention camps in Cyprus.

(Tom Segev: 1967 - *And the Land Changed Its Face*, Keter Publishing, 2005)

The illegal immigrant ship "Exodus 1947" left the port of Sète in southern France on July 11, 1947 with 4,554 illegal immigrants on board. On July 18, the ship was captured by the British after a clash in which two illegal immigrants and a crew member – a Jewish volunteer from the United States – were killed.

The ship was towed to Haifa Port, and the illegal immigrants were immediately placed on three deportation ships: "Ocean Vigour", "Runnymede Park" and "Empire Rival". These ships were used by the British to deport illegal immigrants, and initially the illegal immigrants on the Exodus were told that they would be deported to Cyprus. However, the British changed their policy and decided to deport them back to France, from which they sailed.

The illegal immigrants remained on ships off Port-de-Bouc in southern France until August 22, 1947, stubbornly refusing to disembark. The French government refused Britain's demand to disembark the illegal immigrants by force. After more than six weeks at sea in difficult conditions, the British decided on August 22 to deport the illegal immigrants to territory under their control in northern Germany.

On September 7, 1947, about sixty days after the "Exodus 1947" left the port of Sète, the three deportation ships arrived at the port of Hamburg. The illegal immigrants were disembarked by force, some with resistance, put on trains that took them to the Lübeck-Kücknitz railway station, and from there they were taken by trucks to British military camps in the area of the city of Lübeck, which were converted into detention camps suitable for summer conditions. They were later transferred to other camps that were adapted to the harsh winter conditions of northern Germany.

(For the full story of the Exodus, see: <https://exodus1947forever.wixsite.com/website-5>)

Map of Exodus camps in Germany - 1947

Pöppendorf camp

The Pöppendorf camp was established after the end of World War II in the British-controlled area of northern Germany, about 700 meters from the Lübeck-Kücknitz railway station. It was established on an area of about 25 Acres in a coniferous forest, and initially served as a camp for prisoners of war, detainees, and refugees. The camp consisted of 56 small huts with a rounded roof made of corrugated iron (*known as "Nissan huts"*) and 125 small tents for 5–6 people each. Each resident was assigned an iron bed, a mattress, and one blanket. All residents had access to five bathrooms, open toilets without partitions, and a hut for cultural events. Most people were crowded into the huts, sleeping on bunks and in single beds for two people.

In early September 1947, as part of "Operation Oasis," the Exodus immigrants arrived at the port of Hamburg. Earlier, when the British anticipated the arrival of the deportation ships, the camp's inhabitants were evacuated, and barbed wire fences, watchtowers, and security posts for the British guards were erected around it.

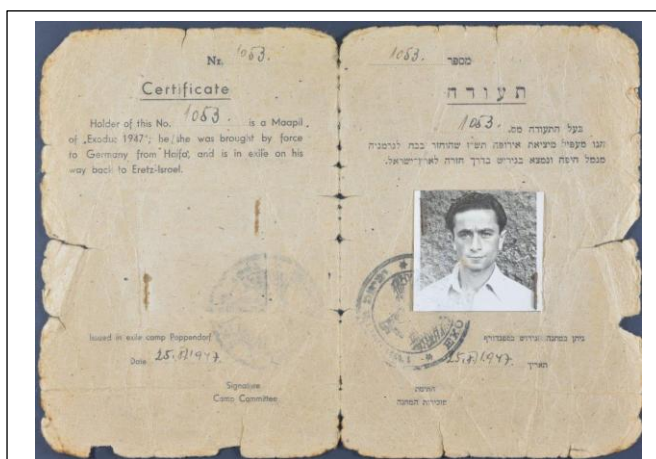
On September 9, 1947, 2,717 Exodus immigrants, brought from the deportation ships "Runnymede Park" and "Ocean Vigor", were imprisoned in the camp. Their health was poor, due to the hardships at sea, the poor sanitary conditions, and the meager food provided by the British. The United Nations offered the illegal immigrants the status of displaced persons – which granted them additional assistance rights – but the offer was rejected, as it was seen as a renunciation of their status as immigrants to Israel.

The immigrants expressed their opposition to the British determinations through demonstrations and rallies, including in the Pöppendorf, Am-Stau and Bergen-Belsen camps. The "Haganah" (*The main Zionist paramilitary organization that operated for the Jews in the British Mandate for Palestine*) members infiltrated the camps and passed on instructions through contacts, including Benjamin Gruschka – an interpreter for the camp headquarters, who incorporated information from the "Haganah" into his translations and explained to the people which British instructions they should refuse to comply with. Thus, there was quiet resistance to the British government, which also included a refusal to provide personal details, which caused the failure of British attempts to register the immigrants.

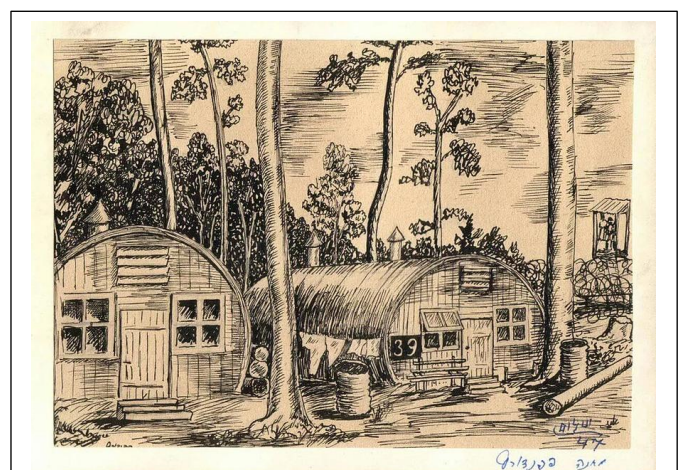
On September 15, 1947, a joint secretariat was elected for the Pöppendorf and Am-Stau camps, headed by Mordechai Rozman, one of the leaders of the "Hashomer Hatzair" (*'The Young Guard' is a Labor Zionist, secular Jewish youth movement*) in Poland before the war. After that, Rozman continued to lead the "Hashomer Hatzair" movement in the DP camps in Germany, on the Exodus and the deportation ship "Runnymede Park", and later also in Pöppendorf. The secretariat served as an intermediary body with the British for the management of the camp, and also organized daily demonstrations against them. Under its leadership, the immigrants organized everyday life: medicine, education, kindergartens, schools and cultural events such as cinema, music and an internal newspaper.

The secretariat issued illegal immigrants' certificates that included a photo, a serial number, the camp stamp and a note that the holder of the certificate had been forcibly expelled from Israel and was currently being held in a deportation camp.

The immigrants of the Exodus stayed in Pöppendorf until November 3, 1947, when they were transferred to a winter camp in the city of Emden.

ABRAHAM WIZNER'S CERTIFICATE FROM PÖPPENDORF

" PÖPPENDORF CAMP " PAINTING BY SHALOM PINCHUK

Am-Stau camp

The Am-Stau camp was located on the Herreninsel peninsula, on the south bank of the Trave River, about 2 km northeast of the city of Lübeck in northern Germany. The camp was established during World War II by the SS, and was used to house forced laborers who worked in nearby military and civilian factories. After the war, the camp was used as a shelter for refugees, especially Polish displaced persons. The buildings in the camp were wooden huts, and the site was designed to accommodate up to 1,000 people.

On September 8, 1947, as part of "Operation Oasis", 1,484 illegal immigrants from the deportation ship "Empire Rival" were imprisoned in the camp, which was preceded by the capture of the illegal immigrant ship "Exodus 1947". These immigrants disembarked from the ship in the port of Hamburg without resistance, on the orders of Micha Perelson, a commander for the "Haganah" on the ship, who had planted an explosive device on it. As a result, they were sent to the Am-Stau camp, where conditions were better than those in the Pöppendorf camp. Each hut housed 16–20 people in bunk beds, most of them equipped with tables and chairs. Each person received three blankets, and empty potato sacks were filled with straw and grass and used as mattresses. Tarpaulins from dismantled camp beds were used as raw material for socks. Nevertheless, the camp had no heating, drainage infrastructure or paved paths, and on rainy days the people were stuck in the mud.

As in Pöppendorf, here too the immigrants suffered from general weakness after two months at sea, poor sanitary conditions and poor food provided by the British. The United Nations offered them displaced persons status, but they rejected the offer because they saw this as a waiver of their right to immigrate to Israel. To express their opposition, they also organized rallies and demonstrations in the camps of Am-Stau, Pöppendorf and Bergen-Belsen. The "Haganah" infiltrated the camps and maintained contact with the Jewish Committee that had been operating in the Bergen-Belsen camp since 1945. Benjamin Gruschka, who served as an interpreter for the British, shared with the people information he had received from the "Haganah", and thus they coordinated a quiet refusal of orders, such as not providing personal details, which thwarted the British attempts to register them.

On September 15, 1947, a joint secretariat was elected for the Pöppendorf and Am-Stau camps, headed by Mordechai Rozman. In Am-Stau, the leadership from Israel of the immigrants continued, similar to that which had operated in the Exodus-1947 and the deportation ship. The immigrants rallied around the members of the "Haganah" including Micha Perelson (Perry, "Gad")– (Yossi Hamburger-Harel's deputy on Exodus); Sima Shmukler - who was a nurse on Exodus; and Eliezer (Yozek) Limon and Elchanan Vanchutzker (Yishay, "Gyora") who joined the deportation ship "Empire Rival" when it docked off Port-de-Bouc in France. Perelson initiated the establishment of an action committee / secretariat representing all the parties and movements that the immigrants belonged to. The secretariat in the camp operated in coordination with that of the Pöppendorf camp, and together they issued the illegal immigrants' certificates that included a profile picture, serial number, camp stamp and a note that their holder had been forcibly deported from the port of Haifa to Germany and was being deported on his way back to the Land of Israel.

In Am-Stau, life was organized in a "kibbutz" style (*An intentional community in Israel based on ideas of socialism and Zionism*), with an equal distribution of supplies transferred from the British, the "JDC" (*American Jewish Joint Distribution Committee, also known as "The Joint"*) and other aid organizations. Lunches were cooked in the camp kitchen by a German chef and three assistants. Breakfast and dinner were prepared in the barracks, according to rations from the camp storeroom. The children received an additional meal at 10:00, as part of activities. Their daily routine included Hebrew studies, sports activities, a camp newspaper called "Baderech", lessons in Fieldcraft, self-defense, concerts and lectures. Political meetings were also held in the camp.

From mid-September 1947, the camp leadership began organizing forged certificates for small groups of immigrants, who were sent south to Munich - in the American occupation zone - and from there attempted to immigrate to Israel as part of the "Aliyah Dalet" (*Immigration with fake documents*) . Some were caught and sent to Cyprus.

The Exodus illegal immigrants stayed in the Am-Stau camp until November 2, 1947, when they were transferred to the Wilhelmshaven-Sengwarden winter camp, which was previously used by the Nazi navy and was adapted for winter conditions in northern Germany.

THE ENTRANCE TO THE AM-STAU CAMP

"Am-Stau" camp

Bergen-Belsen Displaced Persons camp

The Bergen-Belsen DP camp was located in military buildings, next to the well-known Bergen-Belsen concentration camp, which bore the same name. It was the only Jewish DP camp that operated in the British occupation zone after World War II. The camp had schools, kindergartens, a hospital, a library, and vocational training centers. It also had sports teams, a theater, cultural institutions, and a cultural and political life.

Approximately 150 of the "Exodus-1947" illegal immigrants were brought to the Bergen-Belsen DP camp and integrated into the Jewish DP population that had lived there since 1945. Unlike their friends who were transferred to the Pöppendorf and Am-Stau camps and were considered detainees, the immigrants who were brought to Bergen-Belsen were granted the status of DPs.

BERGEN-BELSEN DP CAMP

(WASHINGTON HOLOCAUST MUSEUM 74925)

Emden camp

The Am-Stau and Pöppendorf camps were unsuitable for the harsh winter months in northern Germany. In October 1947, the British decided to transfer the Exodus illegal immigrants to two new camps – Emden and Sengwarden – in coordination with the Joint Secretariat of the Illegal Immigrant Camps, headed by Mordechai Rozman.

The Pöppendorf immigrants were transferred to the city of Emden and housed in the Karl von Müller barracks, which was converted into a residential camp. The immigrants called it the "Exodus Camp". Similar to what was happening in the Pöppendorf camp, the immigrants organized themselves into action groups under the guidance of the camp secretariat, which included activists from the "Pachach" (*Partisans, Soldiers, Pioneers*) and "Hashomer Hatzair" movements. These groups established "Kibbutz Ha-bokeah" - a training group in preparation for the establishment of a kibbutz in Israel. In addition, educational frameworks were established for children and adults, where Hebrew, practical trades, and other fields were taught. A community newspaper was printed in the camp, soccer games were held against teams from the city of Emden and the region, and weddings were even celebrated there - sometimes for the purpose of obtaining family certificates (sometimes forged) for immigration to Israel, thus enabling a greater number of illegal immigrants to enter the country. The Emden camp was an open camp, and immigrants could move freely in the nearby communities. Although these conditions were improved, there were no recorded attempts to immediately leave Germany. The food supply provided on the number of immigrants in the camp was regular and sometimes even in excess, compared to the general population in Germany at that time. As a result, close ties were formed with the local German population through barter, the black market, and sometimes illegal services.

During their stay in the camp, about 36 babies were born. There was no hospital in the city of Emden itself at the time, so the patients were sent to the nearby city of Aurich, and the mothers were sent to the maternity hospital in the village of Sandhorst, within the Aurich district. Two of the illegal immigrants who died while in the camp were buried in the historic Jewish cemetery in the city of Emden.

In July 1948, the evacuation of the camp began, and it was finally closed in August of that year.

The last illegal immigrants living there were transferred to other camps, including the Bergen-Belsen DP camp, from which faster immigration to Israel was possible.

*.EXODUS CAMP COMMITTEE IN GERMANY – 1947
MORDECHAI ROZMAN FOURTH FROM THE LEFT*

*CHILDREN ON A PARADE AT THE EXODUS CAMP IN EMDEN –
1947
(FROM THE WEBSITE: EMDEN JEWISH COMMUNITY)*

Sengwarden – Wilhelmshaven camp

The Am-Stau and Pöppendorf camps were not suitable for winter living conditions, so in October 1947 the British decided, in coordination with the Joint Secretariat of the Illegal Immigrant Camps headed by Mordechai Rozman, to transfer the Exodus illegal immigrants to two new camps: Emden and Sengwarden.

Between November 2 and 5, 1947, the Exodus immigrants were transferred from the Am-Stau camp to the former German Navy camp in the port city of Wilhelmshaven–Sengwarden. Living conditions in the camp were relatively comfortable: rooms in concrete buildings, each room having a table, chairs, and a bed for each person.

Within two weeks of the arrival of the immigrants, the "ORT" organization (*A non-government organization devoted to science and technology education*) began its activities in the camp, with the support of the relief organizations "JDC" (*American Jewish Joint Distribution Committee, also known as "The Joint"*) and UNRRA. According to an ORT bulletin from the fall of 1947, on November 17, classes in economics and commerce began. For the purposes of vocational training, the camp was supplied with large quantities of machinery, tools, and raw materials, and the immigrants began to learn trades that would be useful to them in building their lives in Israel. By the end of 1947, over 400 students were studying at the school, taking courses in fields such as carpentry, welding, electrotechnology, radio technology, car mechanics, sewing, and more. The Sengwarden camp was open, and the immigrants could move freely in the nearby towns. Nevertheless, the improved conditions did not lead to a faster departure from Germany or to immediate immigration to Israel. The food supply to the camp - provided by the JDC and the "Jewish Agency" (the largest Jewish non-profit organization, operative branch of the World Zionist Organization) – was regular, and sometimes even better than the one outside. The immigrants enjoyed direct access to a bakery in the nearby village of Sengwarden, which was adjacent to a flour mill and was only about 800 meters from the camp gate. Some of the immigrants even found employment on local farms.

The "ORT" school in the camp was closed in October 1948, after most of the illegal immigrants left the camp and made "Aliyah" (immigration) to the State of Israel.

Medical staff at the Sengwarden - Wilhelmshaven camp

*Courtesy of the "Anu"
Museum
(Tel-Aviv, Israel)*

*The Oster Visual
Documentation Center
Courtesy of
Ms. Segula Wartzomiski*

ONE OF THE BUILDINGS AT THE WILHELMSHAVEN CAMP (2019)

Exodus-Lager in Deutschland

Der Zweite Weltkrieg in Europa endete im Mai 1945. Hunderttausende jüdische Flüchtlinge befanden sich in Vertriebenenlagern, von denen die meisten nach Israel auswandern wollten. Das britische Mandat, das seit 1917 über Israel herrschte, beschränkte die Zahl legaler Einwanderer. Infolgedessen nahm zwischen 1945 und 1948 die illegale Einwanderung (auch bekannt als Alijah Bet) zu, die größtenteils auf illegalen Einwanderungsschiffen stattfand. Die meisten dieser Schiffe wurden von den Briten gekapert, die illegalen Einwanderer (auch bekannt als Ma'apilim) verhaftet und Zehntausende von ihnen in Internierungslager auf Zypern deportiert. (Tom Segev: 1967 – Und das Land veränderte sein Gesicht, Keter Publishing, 2005)

Das illegale Einwanderungsschiff „Exodus 1947“ verließ am 11. Juli 1947 den Hafen von Sète in Südfrankreich mit 4.554 illegalen Einwanderern an Bord. Am 18. Juli wurde das Schiff nach einem Zusammenstoß, bei dem zwei illegale Einwanderer und ein Besatzungsmitglied – ein jüdischer Freiwilliger aus den USA – getötet wurden, von den Briten gekapert.

Das Schiff wurde in den Hafen von Haifa geschleppt, und die illegalen Einwanderer wurden sofort auf drei Deportationsschiffe gebracht: die „Ocean Vigour“, die „Runnymede Park“ und die „Empire Rival“. Diese Schiffe wurden von den Briten zur Abschiebung illegaler Einwanderer eingesetzt. Den illegalen Einwanderern auf der „Exodus-1947“ wurde zunächst mitgeteilt, sie würden nach Zypern abgeschoben. Die Briten änderten jedoch ihre Politik und beschlossen, sie nach Frankreich zurückzuschieben, von wo aus sie ablegten.

Die illegalen Einwanderer blieben bis zum 22. August 1947 auf Schiffen vor Port-de-Bouc in Südfrankreich und weigerten sich hartnäckig, von Bord zu gehen. Die französische Regierung lehnte die britische Forderung ab, die illegalen Einwanderer gewaltsam ausschiffen zu lassen. Nach mehr als sechs Wochen auf See unter schwierigen Bedingungen beschlossen die Briten am 22. August, die illegalen Einwanderer in ihr kontrolliertes Gebiet in Norddeutschland abzuschieben.

Am 7. September 1947, etwa sechzig Tage nachdem die „Exodus 1947“ den Hafen von Sète verlassen hatte, erreichten die drei Deportationsschiffe den Hamburger Hafen. Die illegalen Einwanderer wurden gewaltsam, teilweise unter Widerstand, von Bord gebracht und in Züge zum Bahnhof Lübeck-Kücknitz verfrachtet. Von dort wurden sie mit Lastwagen in britische Militärlager im Raum Lübeck gebracht, die zu sommertauglichen Internierungslagern umgebaut wurden. Später wurden sie in andere Lager verlegt, die an die harten Winterbedingungen Norddeutschlands angepasst waren.

(Die vollständige Geschichte des Exodus finden Sie unter: <https://exodus1947forever.wixsite.com/website>)

Lager Pöppendorf

Das Lager Pöppendorf entstand nach dem Ende des Zweiten Weltkriegs im britisch kontrollierten Gebiet Norddeutschlands, etwa 700 Meter vom Bahnhof Lübeck-Kücknitz entfernt. Es befand sich auf einer Fläche von etwa 25 Hektar in einem Nadelwald und diente zunächst als Lager für Kriegsgefangene, Häftlinge und Flüchtlinge. Das Lager bestand aus 56 kleinen Hütten mit einem runden Wellblechdach (*bekannt als „Nissan-Hütten“*) und 125 kleinen Zelten für jeweils 5–6 Personen. Jedem Bewohner wurden ein Feldbett, eine Matratze und eine Decke zugewiesen. Allen Bewohnern standen fünf Badezimmer, offene Toiletten ohne Trennwände und eine Hütte für kulturelle Veranstaltungen zur Verfügung. Die meisten Menschen drängten sich in den Hütten und schliefen auf Pritschen und in Einzelbetten für zwei Personen.

Anfang September 1947 erreichten die Exodus-Einwanderer im Rahmen der „Operation Oasis“ den Hamburger Hafen. Zuvor, als die Briten die Ankunft der Deportationsschiffe erwarteten, wurden die Bewohner des Lagers evakuiert und Stacheldrahtzäune, Wachtürme und Sicherheitsposten für die britischen Wachen errichtet.

Am 9. September 1947 wurden 2.717 Exodus-Einwanderer, die von den Deportationsschiffen „Runnymede Park“ und „Ocean Vigor“ gebracht worden waren, im Lager inhaftiert. Ihr Gesundheitszustand war aufgrund der Strapazen auf See, der schlechten sanitären Bedingungen und der kargen Verpflegung durch die Briten schlecht. Die Vereinten Nationen boten den illegalen Einwanderern den Status von Vertriebenen an – was ihnen zusätzliche Unterstützungsrechte einräumte –, doch dieses Angebot wurde abgelehnt, da es als Verzicht auf ihren Status als Einwanderer in Israel angesehen wurde.

Die Einwanderer brachten ihren Widerstand gegen die britischen Entscheidungen durch Demonstrationen und Kundgebungen zum Ausdruck, unter anderem in den Lagern Pöppendorf, Am-Stau und Bergen-Belsen. Mitglieder der „Haganah“ (*der wichtigsten zionistischen paramilitärischen Organisation für die Juden im britischen Mandatsgebiet Palästina*) infiltrierten die Lager und gaben Anweisungen über Kontakte weiter, darunter Benjamin Gruschka, ein Dolmetscher der Lagerleitung, der Informationen der „Haganah“ in seine Übersetzungen einbaute und den Menschen erklärte, welchen britischen Anweisungen sie sich nicht unterwerfen sollten. So kam es zu stillem Widerstand gegen die britische Regierung, der auch die Weigerung einschloss, persönliche Daten preiszugeben, was zum Scheitern britischer Versuche führte, die Einwanderer zu registrieren.

Am 15. September 1947 wurde ein gemeinsames Sekretariat für die Lager Pöppendorf und Am-Stau gewählt, das von Mordechai Rozman geleitet wurde, einem der Anführer der „Hashomer Hatzair“ („*Die Junge Garde*“ ist eine arbeiterzionistische, säkulare jüdische Jugendbewegung) in Polen vor dem Krieg. Danach führte Rozman die „Hashomer Hatzair“-Bewegung in den DP-Lagern in Deutschland, auf der Exodus und dem Deportationsschiff „Runnymede Park“ sowie später auch in Pöppendorf weiter. Das Sekretariat fungierte als Vermittler zwischen den Briten und der Lagerleitung und organisierte tägliche Demonstrationen gegen sie. Unter seiner Leitung organisierten die Einwanderer ihren Alltag: medizinische Versorgung, Bildung, Kindergärten, Schulen und kulturelle Veranstaltungen wie Kino, Musik und eine interne Zeitung.

Das Sekretariat stellte Bescheinigungen für illegale Einwanderer aus, die ein Foto, eine Seriennummer, den Lagerstempel und einen Vermerk enthielten, dass der Inhaber der Bescheinigung zwangsweise aus Israel ausgewiesen worden war und sich derzeit in einem Deportationslager befand.

Die Einwanderer der Exodus blieben bis zum 3. November 1947 in Pöppendorf, bevor sie in ein Winterlager in Emden verlegt wurden.

Lager Am-Stau

Das Lager Am-Stau befand sich auf der Herreninsel am Südufer der Trave, etwa 2 km nordöstlich von Lübeck. Es wurde während des Zweiten Weltkriegs von der SS errichtet und diente der Unterbringung von Zwangsarbeitern, die in nahegelegenen Militär- und Zivilfabriken arbeiteten. Nach dem Krieg diente das Lager als Unterkunft für Flüchtlinge, insbesondere polnische Vertriebene. Die Lagergebäude bestanden aus Holzbaracken, und das Gelände war für bis zu 1.000 Personen ausgelegt.

Am 8. September 1947 wurden im Rahmen der „Operation Oasis“ 1.484 illegale Einwanderer vom Deportationsschiff „Empire Rival“ im Lager inhaftiert, die ursprünglich auf dem illegalen Einwandererschiff „Exodus 1947“ gewesen waren. Diese Einwanderer verließen das Schiff im Hamburger Hafen ohne Widerstand auf Befehl von Micha Perelson, einem Kommandanten der Hagana, der einen Sprengsatz auf dem Schiff platziert hatte. Daraufhin wurden sie in das Lager Am Stau gebracht, wo die Bedingungen besser waren als im Lager Pöppendorf. Jede Hütte beherbergte 16–20 Menschen in Etagenbetten, die meisten mit Tischen und Stühlen ausgestattet. Jeder erhielt drei Decken, leere Kartoffelsäcke wurden mit Stroh und Gras gefüllt und als Matratzen verwendet. Planen von demontierten Feldbetten dienten als Rohmaterial für Socken. Das Lager verfügte jedoch weder über Heizung noch über Abwasser oder befestigte Wege, und an Regentagen steckten die Menschen im Schlamm fest.

Wie in Pöppendorf litten die Einwanderer auch hier nach zwei Monaten auf See unter allgemeiner Schwäche, schlechten sanitären Bedingungen und schlechter Ernährung durch die Briten. Die Vereinten Nationen boten ihnen den Status von Vertriebenen an, doch sie lehnten das Angebot ab, da sie dies als Verzicht auf ihr Recht auf Einwanderung nach Israel betrachteten. Um ihren Widerstand auszudrücken, organisierten sie auch Kundgebungen und Demonstrationen in den Lagern Am-Stau, Pöppendorf und Bergen-Belsen. Die Hagana infiltrierte die Lager und hielt Kontakt zum Jüdischen Komitee, das seit 1945 im Lager Bergen-Belsen tätig war. Benjamin Gruschka, der als Dolmetscher für die Briten arbeitete, teilte den Menschen Informationen mit, die er von der Hagana erhalten hatte. So koordinierten sie eine stillschweigende Verweigerung von Befehlen, wie beispielsweise die Nichtherausgabe persönlicher Daten, was die britischen Versuche, sie zu registrieren, vereitelte.

Am 15. September 1947 wurde ein gemeinsames Sekretariat für die Lager Pöppendorf und Am-Stau unter der Leitung von Mordechai Rozman gewählt. In Am-Stau setzte sich die israelische Führung der Einwanderer fort, ähnlich wie sie auf der „Exodus 1947“ und auf den Deportationsschiffen gewirkt hatte. Die Einwanderer sammelten sich um die Mitglieder der „Haganah“, darunter Micha Perelson (*Perry*, „Gad“) – (Yossi Hamburger-Harels Stellvertreter auf der Exodus); Sima Shmukler – Krankenschwester auf der Exodus; sowie Eliezer (*Yozek*) Limon und Elchanan Vanchutzker (*Yishay*, „Gyora“), die sich dem Deportationsschiff „Empire Rival“ anschlossen, als es vor Port-de-Bouc in Frankreich anlegte. Perelson initiierte die Gründung eines Aktionskomitees/Sekretariats, das alle Parteien und Bewegungen vertrat, denen die Einwanderer angehörten. Das Sekretariat im Lager arbeitete in Abstimmung mit dem des Lagers Pöppendorf, und gemeinsam stellten sie den illegalen Einwanderern Zertifikate aus, die ein Profilbild, eine Seriennummer, einen Lagerstempel und einen Vermerk enthielten, dass ihr Inhaber vom Hafen Haifa nach Deutschland zwangsweise deportiert worden war und sich auf dem Rückweg nach Israel befand.

In Lage „Am-Stau“ war das Leben im Kibbuz-Stil organisiert (*eine Lebensgemeinschaft in Israel, die auf sozialistischen und zionistischen Ideen basiert*). Die von den Briten, dem „JDC“ (*American Jewish Joint Distribution Committee, auch bekannt als „The Joint“*) und anderen Hilfsorganisationen bereitgestellten Vorräte wurden gleichmäßig verteilt. Das Mittagessen wurde in der Lagerküche von einem deutschen Koch und drei Helfern zubereitet. Frühstück und Abendessen wurden in der Baracke nach den Rationen aus der Lagerkammer zubereitet. Die Kinder erhielten im Rahmen des Unterrichts um 10:00 Uhr eine zusätzliche Mahlzeit. Ihr Tagesablauf umfasste Hebräischunterricht, Sportaktivitäten, die Lagerzeitung „Baderech“, Unterricht in Landwirtschaft, Selbstverteidigung, Konzerte und Vorträge. Auch politische Versammlungen fanden im Lager statt. Ab Mitte September 1947 begann die Lagerleitung mit der Beschaffung gefälschter Zertifikate für kleine Gruppen von Einwanderern, die nach Süden nach München – in die amerikanische Besatzungszone – geschickt wurden und von dort im Rahmen der „Aliyah Dalet“ (*Einwanderung mit gefälschten Dokumenten*) versuchten, nach Israel auszuwandern. Einige wurden gefasst und nach Zypern geschickt.

Die illegalen Einwanderer des Exodus blieben bis zum 2. November 1947 im Lager Am Stau und wurden dann in das Winterlager Wilhelmshaven-Sengwarden verlegt, das zuvor von der Nazi-Marine genutzt und an die Winterbedingungen in Norddeutschland angepasst worden war.

DP Lager Bergen-Belsen

Das DP-Lager Bergen-Belsen befand sich in ehemaligen Wehrmachts-Militärgebäuden, direkt neben dem bekannten gleichnamigen Konzentrationslager Bergen-Belsen. Es war das einzige jüdische DP-Lager in der britischen Besatzungszone nach dem Zweiten Weltkrieg. Das Lager verfügte über Schulen, Kindergärten, ein Krankenhaus, eine Bibliothek und Berufsbildungszentren. Es gab auch Sportvereine, ein Theater, kulturelle Einrichtungen sowie ein kulturelles und politisches Leben.

Etwa 150 der illegalen Einwanderer des „Exodus-1947“ wurden in das DP-Lager Bergen-Belsen gebracht und in die jüdische DP-Bevölkerung integriert, die dort seit 1945 lebte. Im Gegensatz zu ihren Freunden, die in die Lager Pöppendorf und Am-Stau verlegt wurden und als Häftlinge galten, erhielten die nach Bergen-Belsen gebrachten Einwanderer den Status von DPs.

Lager Emden

Die Lager „Am-Stau“ und „Pöppendorf“ waren für die harten Wintermonate in Norddeutschland ungeeignet. Im Oktober 1947 beschloss das Gemeinsame Sekretariat der Lager für illegale Einwanderer unter der Leitung von Mordechai Rozman, die illegalen Einwanderer des Exodus in zwei neue Lager – Emden und Sengwarden – zu verlegen.

Die Einwanderer aus Pöppendorf wurden nach Emden gebracht und in der Karl-von-Müller-Kaserne untergebracht, die zu einem Wohnlager umgebaut wurde. Die Einwanderer nannten es das „Exodus-Lager“. Ähnlich wie im Lager Pöppendorf organisierten sich die Einwanderer unter Anleitung des Lagersekretariats in Aktionsgruppen, zu denen auch Aktivisten der Bewegungen „Pachach“ (*Partisanen, Soldaten, Pioniere*) und „Hashomer Hatzair“ gehörten. Diese Gruppen gründeten den „Kibbutz Ha-bokeah“ – eine Ausbildungsgruppe zur Vorbereitung auf die Gründung eines Kibbuz in Israel. Darüber hinaus wurden Bildungseinrichtungen für Kinder und Erwachsene geschaffen, in denen Hebräisch, handwerkliche Berufe und andere Fächer unterrichtet wurden. Im Lager wurde eine Gemeindezeitung gedruckt, Fußballspiele gegen Mannschaften aus Emden und der Region ausgetragen und sogar Hochzeiten gefeiert – manchmal mit dem Ziel, (manchmal gefälschte) Familienurkunden für die Einwanderung nach Israel zu erhalten und so einer größeren Zahl illegaler Einwanderer die Einreise ins Land zu ermöglichen. Das Lager Emden war ein offenes Lager, und Einwanderer konnten sich in den umliegenden Gemeinden frei bewegen. Obwohl diese Bedingungen verbessert wurden, gab es keine dokumentierten Versuche, Deutschland sofort zu verlassen. Die Lebensmittelversorgung der Einwanderer im Lager war regelmäßig und im Vergleich zur damaligen deutschen Gesamtbevölkerung manchmal sogar überdurchschnittlich. Infolgedessen entstanden durch Tauschhandel, Schwarzmarkt und manchmal illegale Dienstleistungen enge Bindungen zur einheimischen deutschen Bevölkerung.

Während ihres Aufenthalts im Lager wurden etwa 36 Babys geboren. Da es in Emden selbst zu dieser Zeit kein Krankenhaus gab, wurden die Patientinnen ins nahegelegene Aurich und die Mütter in die Entbindungsklinik im Dorf Sandhorst im Landkreis Aurich gebracht. Zwei der im Lager verstorbenen illegalen Einwanderer wurden auf dem historischen jüdischen Friedhof in Emden beerdigt.

Im Juli 1948 begann die Evakuierung des Lagers, das im August desselben Jahres endgültig geschlossen wurde.

Die letzten dort lebenden illegalen Einwanderer wurden in andere Lager verlegt, darunter das DP-Lager Bergen-Belsen, von dem aus eine schnellere Einwanderung nach Israel möglich war.

Lager Sengwarden – Wilhelmshaven

Die Lager Am-Stau und Pöppendorf waren für winterliche Bedingungen nicht geeignet. Daher beschloss das Gemeinsame Sekretariat der Lager für illegale Einwanderer unter der Leitung von Mordechai Rozman, die illegalen Einwanderer des Exodus in zwei neue Lager zu verlegen: Emden und Sengwarden.

Zwischen dem 2. und 5. November 1947 wurden die illegalen Einwanderer des Exodus vom Lager Am-Stau in das ehemalige Lager der deutschen Marine in der Hafenstadt Wilhelmshaven-Sengwarden verlegt. Die Lebensbedingungen im Lager waren relativ komfortabel: Zimmer in Betongebäuden, jedes Zimmer mit einem Tisch, Stühlen und einem Bett für jede Person.

Innerhalb von zwei Wochen nach der Ankunft der Einwanderer nahm die Organisation „ORT“ (*eine Nichtregierungsorganisation für naturwissenschaftlich-technische Bildung*) ihre Aktivitäten im Lager auf, unterstützt von den Hilfsorganisationen „JDC“ (*American Jewish Joint Distribution Committee, auch bekannt als „The Joint“*) und der UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). Laut einem ORT-Bulletin vom Herbst 1947

begann am 17. November der Unterricht in Wirtschaftswissenschaften und Handel. Zur Berufsausbildung wurde das Lager mit großen Mengen an Maschinen, Werkzeugen und Rohstoffen ausgestattet, und die Einwanderer begannen, Berufe zu erlernen, die ihnen für den Aufbau ihres Lebens in Israel nützlich sein würden. Ende 1947 besuchten über 400 Schüler die Schule und belegten Kurse in Bereichen wie Tischlerei, Schweißen, Elektrotechnik, Funktechnik, Automechanik, Nähen und mehr.

Das Lager Sengwarden war geöffnet, und die Einwanderer konnten sich in den umliegenden Städten frei bewegen. Die verbesserten Bedingungen führten jedoch nicht zu einer schnelleren Ausreise aus Deutschland oder einer sofortigen Einwanderung nach Israel. Die Lebensmittelversorgung des Lagers – Die Versorgung – bereitgestellt vom JDC und der „Jewish Agency“ (*Die größte jüdische gemeinnützige Organisation, operativer Zweig der Zionistischen Weltorganisation*) – war regelmäßig und manchmal sogar besser als die außerhalb. Die Einwanderer hatten direkten Zugang zu einer Bäckerei im nahegelegenen Dorf Sengwarden, das neben einer Getreidemühle lag und nur etwa 800 Meter vom Lagertor entfernt war. Einige Einwanderer fanden sogar Arbeit auf den umliegenden Bauernhöfen.

Die „ORT“-Schule im Lager wurde im Oktober 1948 geschlossen, nachdem die meisten illegalen Einwanderer das Lager verlassen hatten und Alija (Einwanderung) in den Staat Israel vollzogen hatten.

מחנות מעפילי אקסודוס בגרמניה 1947

מלחמת העולם השנייה באירופה הסתיימה בחודש מאי 1945. מאות אלפי פליטים יהודים שהו במחנות עקורים, ורובם שאפו לעלות לארץ ישראל. שלטון המנדט הבריטי, ששלט בארץ ישראל מאז 1917, הגביל את מכסת העולים החוקיים. כתוצאה מכך, בין השנים 1945–1948 גברה העלייה הבלתי-לגאלית (הידועה גם כעלייה ב'), שרובה התבצעה באמצעות ספינות מעפילים. מרבית הספינות הללו נתפסו בידי הבריטים, המעפילים נאסרו, ועשרות אלפים מהם גורשו למחנות מעצר בקפריסין. (תום שגב: 1967-והארץ שינתה את פניה, הוצאת כתר, 2005)

אוניית המעפילים "אקסודוס 1947" / "יציאת אירופה תש"ז" יצאה מנמל סט (Sète) שבדרום צרפת ב-11 ביולי 1947 כשעל סיפונה 4,554 מעפילים. ב-18 ביולי נלכדה הספינה על ידי הבריטים לאחר עימות שבו נהרגו שני מעפילים ואיש צוות – מתנדב יהודי מארצות הברית. הספינה נגררה לנמל חיפה, והמעפילים הועלו מיד לשלוש אוניות גירוש: "אושן ויגור" (Ocean Vigour) "ראנימד פארק" (Runnymede Park) ו"אמפייר רייבול" (Empire Rival). אוניות אלו שימשו את הבריטים לגירוש מעפילים, ובתחילה נמסר למעפילי אקסודוס כי יגורשו לקפריסין. אולם הבריטים שינו את מדיניותם והחליטו לגרשם חזרה לצרפת, שממנה הפליגו.

המעפילים שהו באוניות מול פורט-דה-בוק (Port-de-Bouc) שבדרום צרפת עד 22 באוגוסט 1947, תוך סירוב עיקש לרדת מהן. ממשלת צרפת סירבה לדרישת בריטניה להוריד את המעפילים בכוח. לאחר יותר משישה שבועות בלב ים בתנאים קשים, החליטו הבריטים ב-22 באוגוסט לגרש את המעפילים לשטח שבשליטתם בצפון גרמניה.

ב-7 בספטמבר 1947, כשישים יום לאחר יציאת "אקסודוס" מנמל סט, הגיעו שלוש אוניות הגירוש לנמל המבורג. המעפילים הורדו בכוח, חלקם תוך התנגדות, הועלו לרכבות אשר הובילו אותם לתחנת הרכבת לייבק-קוקניץ (Lübeck-Kücknitz) ומשם נלקחו במשאיות למחנות צבאיים בריטיים באזור העיר לייבק (Lübeck) שהוסבו למחנות מעצר המתאימים לשהייה בתנאי קיץ. בהמשך הועברו למחנות אחרים שהותאמו לתנאי החורף הקשים של צפון גרמניה.

(על סיפורה המלא של פרשת אקסודוס ראו: <https://www.exodus-1947.com>)

מחנה פפנדורף (Pöppendorf Lager)

מחנה פפנדורף הוקם לאחר תום מלחמת העולם השנייה באזור שבשליטת בריטניה בצפון גרמניה, כ-700 מטר מתחנת הרכבת לייבק-קוקניץ. הוא הוקם על שטח של כ-100 דונם בתוך יער מחטני, ושימש בתחילתו כמחנה לשבויים, עצירים ופליטים. במחנה עמדו 56 צריפים קטנים בגג מעוגל עשוי פח גלי (מכונים "צריפי ניסן") ו-125 אוהלים קטנים למגורי 5–6 אנשים כל אחד. לכל דייר הוקצו מיטת ברזל, מזון ושמירה אחת. לרשות כלל הדיירים עמדו חמישה חדרי רחצה, בתי שימוש פתוחים ללא מחיצות וצריף לאירועי תרבות. מרבית האנשים הצטופפו בצריפים, ישנים על דרגשים ובמיטות יחיד לשני אנשים.

בראשית ספטמבר 1947, במסגרת "מבצע אואזיס", הגיעו מעפילי האקסודוס לנמל המבורג. עוד קודם לכן, כאשר הבריטים צפו את הגעת אוניות הגירוש, פונו יושבי המחנה, וסביבו הוקמו גדרות תיל, מגדלי שמירה ונקודות אבטחה לשומרים הבריטים. ב-9 בספטמבר 1947 נכלאו במחנה 2,717 מעפילי האקסודוס, שהובאו מאוניות הגירוש "ראנימד פארק" ו"אושן ויגור". מצבם הבריאותי היה ירוד, בשל התלאות בים, התנאים הסניטריים הירודים והמזון הדל שסיפקו הבריטים. האו"ם הציע למעפילים מעמד של עקורים – שהקנה זכויות סיוע נוספות – אך ההצעה נדחתה, שכן נתפסה כוויתור על מעמד כעולים לארץ ישראל.

המעפילים הביעו את התנגדותם לקביעות הבריטיות באמצעות הפגנות ועצרות, גם במחנות פפנדורף, אם-שטאו וברגן-בלזן. אנשי "ההגנה" חדרו למחנות והעבירו הנחיות דרך אנשי קשר, בהם בנימין גרושקה – מתורגמן של מפקדת המחנה, אשר שילב בתרגומו מידע מאנשי ארגון "ההגנה" והסביר למעפילים אלו הוראות בריטיות יש לסרב לקיים. כך התקיימה התנגדות שקטה לממשל הבריטי, שכללה גם סירוב למסור פרטים אישיים, שגרמה לכישלון ניסיונות הבריטים לערוך רישום של המעפילים.

ב-15 בספטמבר 1947 נבחרה מזכירות משותפת למחנות פפנדורף ואם-שטאו, בראשות מרדכי רוזמן, מראשי "השומר הצעיר" בפולין טרם המלחמה. לאחריה המשיך רוזמן בהנהגת תנועת "השומר הצעיר" במחנות עקורים בגרמניה, באקסודוס ובאוניית הגירוש "ראנימד פארק", ובהמשך גם בפפנדורף. המזכירות שימשה גוף מתווך מול הבריטים לניהול המחנה, וכן ארגנה הפגנות יומיומיות נגדם. תחת הנהגתה, ארגנו המעפילים את חיי היום-יום: רפואה, חינוך, גני ילדים, בתי ספר ואירועי תרבות כגון קולנוע, מוזיקה ועיתון פנימי.

המזכירות הנפיקה למעפילים תעודות שכללו צילום, מספר סידורי, חותמת המחנה וציון כי נשא התעודה גורש בכוח מישראל ומוחזק כעת במחנה גירוש. מעפילי האקסודוס שהו בפפנדורף עד 3 בנובמבר 1947, אז הועברו למחנה חורף בעיר אמדן (Emden).

עוד על מחנה פפנדורף אפשר לקרא בקישור: <https://bit.ly/44axouf>

מחנה אָם-שטאַו שכן על חצי האי הֶרְנִינְזל (Herreninsel), בגדה הדרומית של נהר טרווה (Trave), כ־2 ק"מ מצפון-מזרח לעיר ליבק שבצפון גרמניה. המחנה הוקם במהלך מלחמת העולם השנייה על ידי ארגון האס-אס, ושימש לשיכון עובדי כפייה שעבדו במפעלים צבאיים ואזרחיים סמוכים. לאחר המלחמה שימש המחנה למחסה לפליטים, ובייחוד לעקורים פולנים. המבנים במחנה היו צריפים מעץ, והאתר תוכנן להכיל עד כ־1,000 אנשים.

ב־8 בספטמבר 1947, במסגרת "מבצע אואזיס", נכלאו במחנה 1,484 ממעפילי אוניית הגירוש "אמפייר רייווול" (Empire Rival), אשר קדמה לה לכידת אוניית המעפילים "אקסודוס 1947". המעפילים הללו ירדו מהאונייה בנמל המבורג ללא התנגדות, בהוראת מיכה פרלסון, מפקד מטעם "ההגנה" באונייה, אשר הטמין בה מטען נפץ. בשל כך, נשלחו למחנה אָם-שטאו, שבו התנאים היו טובים יחסית למחנה פפנדורף. כל צריף איכלס 16–20 איש במיטות קומתיים, רובם היו מצוידים בשולחנות וכיסאות. כל אדם קיבל שלוש שמיכות, ושקי תפוחי אדמה ריקים מולאו בקש ועשבים ושימשו כמזרנים. ברזנטים ממיטות שדה שפורקו שימשו כחומר גלם לגרביים. אף על פי כן, לא היו במחנה אמצעי חימום, תשתיות ניקוז או שבילים מרוצפים, ובימי גשם בוססו האנשים בבוץ.

כמו בפפנדורף, גם כאן סבלו המעפילים מחולשה כללית לאחר חודשיים בים, תנאים סניטריים קשים ומזון ירוד שסופק על ידי הבריטים. ארגון האו"ם הציע להם מעמד של עקורים, אך הם דחו את ההצעה כיוון שראו בכך ויתור על זכותם לעלות לארץ ישראל. כדי להביע את התנגדותם, ארגנו עצרות והפגנות גם במחנות אָם-שטאו, פפנדורף וברגן-בלזן. אנשי "ההגנה" חדרו למחנות, ושמרו על קשר עם הוועד היהודי שפעל במחנה ברגן-בלזן משנת 1945. בנימין גרושקה, ששימש כמתורגמן מטעם הבריטים, שיתף את המעפילים במידע שקיבל מאנשי ארגון "ההגנה", וכך תיאמו סירוב פקודה שקט, כמו אי-מסירת פרטים אישיים, אשר סיכל את ניסיונות הרישום של הבריטים.

ב־15 בספטמבר 1947 נבחרה מזכירות משותפת למחנות פפנדורף ואָם-שטאו, בראשות מרדכי רוזמן. באָם-שטאו נמשכה ההנהגה הארצישראלית של המעפילים, בדומה לזו שפעלה באקסודוס ובאוניית הגירוש. המעפילים התלכדו סביב אנשי "ההגנה" ובהם מיכה פרלסון (פרי, "גד") – סגנו, על אקסודוס, של יוסי המבורגר-הראל; סימה שמוקלר – שהייתה אחות על אקסודוס; וכן אליעזר (יוז'ק) לימון ואלחנן ונחוצקר (ישי, "גיורא") שהצטרפו לאוניית הגירוש "אמפייר רייווול" כשעגנה מול פורט-דה-בוק בצרפת. פרלסון יזם הקמת ועד פעולה/מזכירות מייצגת לכלל המפלגות והתנועות שהמעפילים נמנו עמן. המזכירות במחנה פעלה בתיאום עם זו של מחנה פפנדורף, וביחד הנפיקו למעפילים תעודות שכללו תמונת פרופיל, מספר סידורי, חותמת מחנה וציון כי נושאם גורש בכפייה מנמל חיפה לגרמניה ונמצא בגירוש בדרכו חזרה לארץ ישראל.

באָם-שטאו אורגנו החיים בסגנון קיבוצי, תוך חלוקה שוויונית של מצרכים שהועברו מהבריטים, מהג'וינט ומארגוני סיוע נוספים. במטבח המחנה בושלו ארוחות צהריים על ידי שף גרמני ושלוש עוזרות. ארוחות הבוקר והערב הוכנו בצריפים, לפי הקצבות ממחסן המחנה. הילדים קיבלו ארוחה נוספת בשעה 10:00, במסגרת כיתות לימוד. סדר יומם כלל לימוד עברית, פעילות ספורט, עיתון מחנה בשם "בדרך", שיעורים בשדאות, קרב מגע, קפא"פ, קונצרט, הרצאות. במחנה התקיימו גם אסיפות פוליטיות.

מאמצע ספטמבר 1947 החלה הנהגת המחנה לארגן תעודות מזויפות (סרטיפיקטים) לקבוצות קטנות של מעפילים, שנשלחו דרומה למינכן – שבאזור הכיבוש האמריקאי – ומשם ניסו לעלות לארץ ישראל במסגרת "עלייה ד'", תוך שימוש במסמכים מזויפים. חלקם נתפסו ונשלחו לקפריסין.

מעפילי אקסודוס שהו במחנה אָם-שטאו עד 2 בנובמבר 1947, אז הועברו למחנה חורף וילהלמסהאפן-זנגווארדן, ששימש בעבר את הצי הנאצי והותאם לשהייה בתנאי החורף בצפון גרמניה.

עוד על מחנה אָם-שטאו אפשר לקרא בקישור: <https://bit.ly/4jyibZ>

מחנה ברגן-בלזן (Bergen-Belsen displaced persons camp)

מחנה העקורים ברגן-בלזן שכן במבנים צבאיים, בסמוך למחנה הריכוז ברגן-בלזן המוכר, אשר נשא את אותו שם. זה מחנה העקורים היהודי היחיד שפעל באזור הכיבוש הבריטי לאחר מלחמת העולם השנייה. במחנה פעלו בתי ספר, גני ילדים, בית חולים, ספרייה ומרכזי הכשרה מקצועית. כמו כן, פעלו בו קבוצות ספורט, תיאטרון, מוסדות תרבות, והתקיימו בו גם חיים תרבותיים ופוליטיים.

כ־150 ממעפילי "אקסודוס" הובאו למחנה ברגן-בלזן והשתלבו באוכלוסיית העקורים היהודים שהתגוררו בו מאז שנת 1945. בניגוד לחבריהם שהועברו למחנות פפנדורף ואָם-שטאו ונחשבו לעצורים, זכו המעפילים שהובאו לברגן-בלזן למעמד של עקורים.

עוד על מחנה העקורים ברגן-בלזן אפשר לקרא בקישור: <https://bit.ly/3SE4WLN>

מחנה אמדן (Emden)

מחנות אָם-שטאו ופפנדורף לא התאימו לשהייה בחודשי החורף הקשים בצפון גרמניה. באוקטובר 1947, החליטו הבריטים להעביר את מעפילי אקסודוס לשני מחנות חדשים – אמדן (Emden) וזנגווארדן (Sengwarden) – בתיאום עם המזכירות המשותפת של מחנות המעפילים, בראשה עמד מרדכי רוזמן.

מעפילי פפנדורף הועברו לעיר אמדן ונקלטו בקסרקטין "קארל פון מולר" (Karl von Müller) אשר הוסב למחנה מגורים. המעפילים כינו אותו "מחנה אקסודוס". בדומה למתרחש במחנה פפנדורף, התארגנו המעפילים בקבוצות פעולה בהנחיית מזכירות המחנה, שכללה פעילים מתנועות "פח"ח" (פרטיזנים חיילים חלוצים) ו"השומר הצעיר". קבוצות אלו הקימו את "קיבוץ הבוקע" – קבוצת הכשרה לקראת הקמת קיבוץ בארץ ישראל. בנוסף הוקמו מסגרות חינוך לילדים ולמבוגרים, שבהן נלמדו עברית, מקצועות שימושיים, ותחומים נוספים. במחנה הודפס עיתון קהילתי, התקיימו משחקי כדורגל מול קבוצות מהעיר אמדן והאזור, ואף נחגגו בו חתונות – לעיתים לצורכי קבלת סרטיפיקטים משפחתיים (לעיתים מזויפים) לצורך עלייה לארץ ישראל, וכך התאפשר למספר רב יותר של מעפילים להיכנס לארץ.

מחנה אמדן היה מחנה פתוח, והמעפילים יכלו לנוע בחופשיות ביישובים הסמוכים. אף שתנאים אלו היו משופרים, לא נרשמו ניסיונות לעזיבה מיידית של גרמניה. אספקת המזון שסופקה על ידי הג'וינט והסוכנות היהודית הייתה סדירה ולעיתים אף עודפת, בהשוואה לאוכלוסייה הכללית בגרמניה באותה תקופה. בשל כך, נוצרו קשרים הדוקים עם האוכלוסייה הגרמנית המקומית באמצעות סחר חליפין, שוק שחור ולעיתים גם שירותים בלתי חוקיים.

במהלך השנה במחנה נולדו כ-36 תינוקות. בעיר אמדן עצמה לא פעל באותה עת בית חולים, ולכן נשלחו החולים לעיר הסמוכה אאוריק (Aurich), והיולדות – לבית היולדות שבכפר זנדהורסט (Sandhorst), בתחומי מחוז אאוריק. שניים מהמעפילים שנפטרו בזמן השנה במחנה נקברו בבית הקברות היהודי ההיסטורי שבעיר אמדן.

ביולי 1948 החל פינוי המחנה, והוא נסגר סופית באוגוסט אותה שנה. המעפילים האחרונים שהתגוררו בו הועברו למחנות אחרים, בהם מחנה העקורים ברגן-בלזן, שמהם התאפשרה הגירה מהירה יותר לארץ ישראל.

עוד על מחנה אמדן אפשר לקרא בקישור <https://bit.ly/4dS8fcb>

מחנה זנגווארדן / וילהלמסהאפן (Sengwarden – Wilhelmshaven)

מחנות אָם-שטאו ופפנדורף לא התאימו לתנאי מגורים בחורף, ולכן באוקטובר 1947 החליטו הבריטים, בתיאום עם המזכירות המשותפת של מחנות המעפילים בראשות מרדכי רוזמן, להעביר את המעפילים לשני מחנות חדשים: אמדן (Emden) וזנגווארדן (Sengwarden).

בין 2 ל-5 בנובמבר 1947 הועברו מעפילי "אקסודוס" ממחנה אָם-שטאו למחנה לשעבר של הצי הגרמני בעיר הנמל וילהלמסהאפן–זנגווארדן (Wilhelmshaven–Sengwarden) תנאי המגורים במחנה היו נוחים יחסית: חדרים במבני בטון כאשר בכל חדר היו שולחן, כיסאות ולכל אדם מיטה.

תוך שבועיים מהגעת המעפילים החלה פעילותו של ארגון "אורט" במחנה, בתמיכת ארגוני הסעד "הג'וינט" ואונרר"א (UNRRA). על פי עלון של "אורט" מסתיו 1947, ב-17 בנובמבר נפתחו שיעורים בכלכלה ומסחר. לצורכי ההכשרה המקצועית סופקו למחנה מכוונות, כלי עבודה וחומרי גלם בכמות גדולה, והמעפילים החלו ללמוד מקצועות שיועילו להם בבניית חייהם בארץ ישראל. בסוף שנת 1947 למדו בבית הספר למעלה מ-400 תלמידים, בקורסים בתחומים כגון נגרות, ריתוך, אלקטרו-טכנולוגיה, טכנולוגיית רדיו, מכוונות רכב, תפירה ועוד.

מחנה זנגווארדן היה פתוח, והמעפילים יכלו לנוע בחופשיות ביישובים הסמוכים. אף על פי כן, התנאים המשופרים לא הובילו לעזיבה מהירה יותר של גרמניה או לעלייה לישראל. אספקת המזון למחנה – שניתנה על ידי הג'וינט והסוכנות היהודית – הייתה סדירה, ולעיתים אף עדיפה מזו שבחוף. המעפילים נהנו מגישה ישירה למאפייה בכפר זנגווארדן הסמוך, שהייתה סמוכה לטחנת קמח ונמצאה במרחק של כ-800 מטרים בלבד משער המחנה. חלק מהמעפילים אף מצאו תעסוקה במשקי חקלאים מקומיים.

בית הספר של "אורט" במחנה נסגר באוקטובר 1948, לאחר שמרבית המעפילים עזבו את המחנה ועלו למדינת ישראל.

עוד על מחנה זנגווארדן / וילהלמסהאפן אפשר לקרא בקישור <https://bit.ly/45IZjnc>

*Jacob waiman (2025), Exodus Heritage Team, moreshetexodus@gmail.com